

галу. Досягнення цієї мети передбачає послідовне виконання менш масштабних завдань, кожне з яких заслуговує окремого розгляду. Ці завдання охоплюють: 1) зведення до мінімуму обсягу несуддівських (або суто адміністративних) функцій, які виконують судді, шляхом забезпечення належного виконання цих функцій працівниками апарату суду. Не менш важливим аспектом цього завдання є те, що роботою працівників апарату суду мають керувати професійні судові адміністратори (керівники апарату), в той час як голова суду здійснює тільки загальний нагляд за роботою адміністративного апарату суду, а не займається вирішенням всіх управлінських та адміністративних питань особисто; 2) забезпечення максимальної доступності суду для користувачів та відвідувачів, у тому числі за рахунок запровадження такої моделі, згідно з якою відвідувачі суду розглядаються як клієнти, які звертаються до суду з метою отримання необхідних їм послуг правосуддя; 3) забезпечення максимально ефективної роботи всіх підрозділів та служб судів шляхом реорганізації та автоматизації робочих процесів.

Отже, враховуючи вищезазначене, можна стверджувати, що судді є незалежними лише при здійсненні правосуддя, однак ця незалежність не повинна поширюватись на відносини позапроцесуального характеру, що протікають у суді.

Сакара Н. Ю.,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного процесу, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО СУДОВИЙ ЗБІР» ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ДОСТУП ДО ПРАВОСУДДЯ

22.05.2015 р. Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо сплати судового збору» № 484-VIII були внесені зміни до Закону України «Про судовий збір» від 08.07.2011 р. № 3674-VI (надалі – ЗУ «Про судовий збір»), пов'язані, по-перше, зі збільшенням ставок зі сплати судового збору, а також, по-друге, зі скороченням кола осіб, звільнених від його сплати. У зв'язку з наведеним постає питання, чи не було створено цим Законом обмеження права на доступ осіб до суду, які можуть призвести до порушення права на справедливий судовий розгляд, гарантованого в п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція).

Для відповіді на окреслене питання вважаємо за доцільне звернутися до практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), оскільки саме в ній розкривається сутність права на доступ до правосуддя.

Перш за все хотілося б відмітити загальну позицію ЄСПЛ щодо сутності права на доступ до правосуддя та можливості встановлення на рівні національного законодавства обов'язку сплачувати судовий збір при зверненні до суду. Так, п. 1 ст. 6 Конвенції гарантує кожному право подавати до суду будь-який позов, що стосується його цивільних прав та обов'язків. Таким чином, це положення містить у собі «право на суд», з якого випливає право доступу до суду, тобто право порушувати провадження у суді в цивільних справах. Разом з тим «право на суд» не є абсолютним. Воно може бути піддане обмеженням, дозволеним за змістом, тому що право на доступ до суду за самою своєю природою потребує регулювання з боку держави (*Case of Golder v. United Kingdom, Case of Airey v. Ireland*). ЄСПЛ вважає, що положення п. 1 ст. 6 про виконання зобов'язання забезпечити ефектив-

не право доступу до суду не означає просто відсутність втручання, але й може вимагати вчинення позитивних дій у різноманітних формах з боку держави; це положення не означає надання права на безкоштовні провадження у цивільних справах (*Case of Airey v. Ireland*). Більше того він ніколи не виключав можливості того, що інтереси справедливо-го здійснення правосуддя можуть виправдовувати накладення фінансових обмежень на доступ особи до суду (*Case of Tolstoy Miloslavsky v. UK*). Однак такі обмеження будуть несумісним із п. 1 ст. 6, якщо вони не переслідують законної мети або коли не існує розумної пропорційності між застосованими засобами та законністю цілі, якої прагнуть досягти (*Case of Kreuz v. Poland*). При цьому, в якості «законної мети» визнається, фінансування функціонування органів судової влади та дія в якості стримуючого фактору від легковажних позовів (*Case of Stankov v. Bulgaria*).

ЄСПЛ, займаючи позицію, що сама по собі вимога щодо сплати зборів цивільними судами у зв'язку з поданням позовів, не може вважатися обмеженням права доступу до суду, наголошує, що сума зборів, призначена у світлі конкретних обставин справи, включаючи спроможність заявника її сплатити та стадію, на якій перебував розгляд справи на той момент, коли обмеження було накладено, є важливими чинниками при визначенні того, скористалася ця особа своїм правом доступу до суду чи ні та чи мала «розгляд судом» (*Case of Kreuz v. Poland*).

Аналіз окремих рішень ЄСПЛ, в яких досліджувалися питання зборів у цивільних справах в контексті дотримання права на доступ до суду, дає можливість сформулювати наступні вимоги, які мають враховуватися під час регулювання інституту судового збору на рівні національного законодавства:

- розмір судового збору може встановлюватися пропорційно до ціни позову, але при цьому має бути визначений верхній ліміт, тобто максимальна сума судового збору (*Case of Harrison McKEE v. Hungary, Case of Sace Elektrik Ticaret ve Sanayi A. S. v. Turkey*);

- при закріпленні розміру судового збору має враховуватися мінімальний розмір заробітної плати в даний період й при цьому, розмір судового збору не повинен істотно перевищувати останній (наприклад, у 4 та більше разів) (*Case of Mehmet and Suna Yigit v. Turkey, Case of İlbeyi Kemaloglu and Meriye Kemaloglu v. Turkey, Case Jedamski and Jedamska v. Poland*);

- звільнення від сплати судового збору органів державної влади, в тому числі прокуратури при зверненні до суду в інтересах держави не повинно ставити протилежну сторону в неправомірно невігідне становище (*Case of Stankiewicz v. Poland*);

- суди повинні бути наділені дискреційними повноваженнями вирішувати питання про звільнення від сплати судового збору, зменшення його розміру або звільнення від його сплати, враховуючи фінансове становище особи (*Case of Stankov v. Bulgaria, Case of Sace Elektrik Ticaret ve Sanayi A. S. v. Turkey*) та адекватність її вимог (*Kupiec v. Poland*);

- у справах про відшкодування шкоди, відповідачем за якими виступає держава (наприклад, у разі перевищення тривалості судового розгляду, безпідставного попереднього тримання під вартою тощо) необхідно уникати встановлення великого розміру судового збору для того, щоб не допустити ситуації, в якій сума компенсації, отриманої за рішенням суду, буде меншою або дорівнювати сумі сплаченого судового збору (*Case of Harrison McKEE v. Hungary*);

Національні суди, вирішуючи питання про звільнення від сплати судового збору, зменшення його розміру, надання відстрочки чи розстрочки мають враховувати наступні обставини:

- фінансове становище особи (працевлаштування особи, розмір щомісячних доходів, наявність рухомого та нерухомого майна, цінних паперів та інших активів, можливість

розпоряджатися наявними рухомим, нерухомим майном, цінними паперами та іншими активами тощо), тобто чи могла вона сплати судовий збір, не ставлячи себе в скрутне матеріальне становище (*Case of Mehmet and Suna Yigit v. Turkey*, *Case Jedamski and Jedamska v. Poland*);

– адекватність вимог особи, з якими вона звертається до суду, тобто чи є вони «розумними» з точки зору законодавства та національної практики цивільного судочинства. При цьому, необхідно враховуватися наявність чи відсутність сталої судової практики за аналогічними вимогами, перебування чи не перебування судової системи в стані реформування тощо (*Case of Kupiec v. Poland*, *Case of Stankov v. Bulgaria*);

– стадію, на якій знаходиться справа, тобто чи змогла вже особа реалізувати своє право на доступ до суду (*Case of Harrison McKEE v. Hungary*, *Case of Podbielski and Ppu Polpure v. Poland*). У разі якщо особа не мала такої можливості, їй має надаватися відстрочка у сплаті судового збору (*Case Jedamski and Jedamska v. Poland*);

– у тому випадку, якщо особа була внаслідок вказівки закону звільнена від сплати судового збору у певній категорії справ під час звернення з позовом до суду першої інстанції, вищестоящі суди, розглядаючи її вимогу про звільнення від сплати судового збору, мають враховувати не лише її фінансове становище, але й характер вимоги, що підлягає розгляду, враховуючи що їх природа була підставою для звільнення при зверненні до суду першої інстанції (рішення у справі (*Case of Giorap v. Moldova*)).

Аналіз ЗУ «Про судовий збір» після внесення змін дає можливість зробити висновок, що більшість вимог, вироблених ЄСПЛ, в ньому враховані. Так, відповідно до ч. 3 ст. 9 Закону України «Про судовий збір» кошти судового збору спрямовуються на забезпечення здійснення судочинства та функціонування органів судової влади. Відповідно до ст. 4 вищезазначеного закону у справах майнового характеру розмір судового збору визначається у пропорційному відношенні до ціни позову. При цьому, у більшості випадків встановлюється обмеження максимальної суми судового збору з врахуванням розміру мінімальної заробітної плати, у місячному розмірі, встановленої законом на 1 січня календарного року, в якому відповідна заява або скарга подається до суду. Таке обмеження, встановлене щодо фізичних осіб (3, 5 розмірів мінімальної заробітної плати) не значно перевищує розмір, який за думкою ЄСПЛ свідчить про порушення вимоги розумної пропорційності між застосованими засобами та законністю цілі, якої прагнуть досягти. Позбавлення пільг щодо сплати судового збору різних державних органів, в тому числі прокуратури, на наш погляд, сприяє підтриманню балансу між приватними інтересами та інтересами держави в цивільних правовідносинах, не допускаючи створення переваг однієї сторони над іншою. Крім того, згідно зі ст. 8 ЗУ «Про судовий збір» враховуючи майновий стан сторони, суд може своєю ухвалою відстрочити або розстрочити сплату судового збору на певний строк, але не довше ніж до ухвалення судового рішення у справі, зменшити розмір судового збору або звільнити від його сплати.

Разом з тим можна виділити наступні недоліки ЗУ «Про судовий збір», які можуть призводити до порушення права на доступ до правосуддя.

По-перше, не щодо всіх вимог майнового характеру встановлені максимальні обмеження розміру судового збору. Так, наприклад, розмір судового збору за подання позовної заяви про захист честі та гідності фізичної особи, ділової репутації фізичної та про відшкодування моральної шкоди становить 1,5 відсотка ціни позову, але не менше 1 розміру мінімальної заробітної плати. Такі обмеження взагалі не встановлені для позовів майнового характеру, що пред'являються юридичними особами, фізичними особами-підприємцями.

По-друге, суд, застосовуючи свої дискреційні повноваження та вирішуючи питання про надання відстрочки чи розстрочки у сплаті судового збору, зменшення розміру судового збору або звільнення від його сплати, повинен оцінювати лише майновий стан сторони, не маючи при цьому можливості аналізувати адекватність вимог. Крім того, ЗУ «Про судовий збір» не визначає, яким повинен бути майновий стан сторони, щоб суд міг застосовувати ст. 8.

На підставі наведеного, на наш погляд, можна зробити висновок, що ЗУ «Про судовий збір» потребує подальшого доопрацювання з врахуванням вимог, вироблених ЄСПЛ для того, щоб застосування його положень на практиці не створювало перешкоди в реалізації права на доступ до суду.

Святоцька В. О.,

кандидат юридичних наук, асистент кафедри організації судових та правоохоронних органів, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

НАБЛИЖЕННЯ СТАНДАРТІВ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ДІЯЛЬНОСТІ АДВОКАТУРИ УКРАЇНИ ДО ЗАГАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКИХ

Говорячи про наближення до *загальноєвропейських стандартів*, в першу чергу, мова йде про стандарти правових інститутів, і особливо інститутів, діяльність яких полягає у захисті прав і свобод людини. Одним з таких інститутів є адвокатура – спеціалізований правовий інститут, основною конституційною функцією якого є захист прав людини. Реформування адвокатури України, з поступовим приведенням її у відповідність до європейських стандартів є необхідною умовою національної «європеїзації». Українська адвокатура повинна відповідати певним «світовим чи міжнародним стандартам адвокатури».

Беззаперечним є факт, що вступ України до Ради Європи та співпраця з європейськими організаціями, налаштованість на інтеграцію у Європейський Союз, відкривають для нашої держави великі можливості у європейському просторі. Необхідною умовою такого входження є наближення України за всіма спектрами діяльності до *загальноєвропейських стандартів*, що своєю чергою, передбачає інституційне зближення з європейськими правовими інститутами.

Світові стандарти адвокатури – це загальновизнані світовою спільнотою стандарти адвокатури, як окремого правового інституту, що сформувалися під впливом певних історичних подій, та закріплені низкою міжнародних актів. Такі стандарти є для України зразком, але деякі з них є і нормативним обов'язком.

Діяльність правозахисного інституту України – адвокатури, врегульована численними нормами та правовими стандартами, серед яких важливе місце займають міжнародні стандарти, закріплені в міжнародно-правових актах.

Усвідомлення світовою спільнотою таких цінностей, як права і свободи людини та громадянина стало поштовхом до розвитку правозахисних інститутів у повоєнний період другої половини двадцятого століття. Усі ці цінності знайшли відображення на нормативному рівні – в низці міжнародно-правових документів. Більшість таких документів на нормативному рівні закріплюють права людини як основну цінність будь-